

Identify the components and sub-components of the futuristic curriculum and analyze its position in the upstream documents of education

Mohsen Dibaei saber¹ | Mohsen Fallahatdari²

DOR: 20.1001.1.22516972.1403.32.65.5.6

65

Vol. 32
winter 2024
P.P: 119- 151

Research Paper

Abstract

The aim of this study was to identify the components and sub-components of the futuristic curriculum and analyze its place in the upstream documents of education. The method of descriptive research included: documentary analysis and content analysis and its applied approach. The research population is in the documentary analysis section of all texts related to the futuristic curriculum and in the content analysis section are four upstream documents of the education system; Due to the nature of the subject, sampling was omitted and the whole population was examined. Form measurement tools, phishing and content analysis checklists have been developed by the researcher. Qualitative data and content analysis data were analyzed using descriptive indicators in Shannon entropy analysis process.

The results showed: 1- The conceptual framework of the futuristic curriculum can be shown in five components: multicultural, citizenship, information and communication technology, art and aesthetic, and sexual education.

2- The degree of attention to the components of the futuristic curriculum varies in the upstream documents, so that the most emphasis is on the component of "art and aesthetics" and the least emphasis is on the component of "information and communication technology" and "sex education".

3- Among the studied documents, the highest importance was related to the 20-year vision document (/ 439) and the lowest was related to the comprehensive scientific map of the country (/ 232)..

Keywords: Education, Upstream Documents, Futuristic Curriculum, Content Analysis.

Received: 24 February 2022
Revised: 07 November 2024
Accepted: 25 February 2025
Published: 19 February 2025

ISSN: 2251-6972
E- ISSN: 2645-5196

1. MA student, Faculty of education, university of shahed Tehran, Iran.

2. Corresponding Author: Assistant professor, Faculty of education, university of shahed tehran, Iran .
Email:m.dibaei13592@gmail.com

Cite this Paper: Dibaei saber, M & Fallahatdari, M (2024) Identify the components and sub-components of the futuristic curriculum and analyze its position in the upstream documents of education, 32(65), 119–151.

Publisher: Imam Hussein University

© Authors

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).

تحديد المكونات والمكونات الفرعية لمنهج أبحاث المستقبل وتحليل مكانته في

وثائق التعليم العالي المستوى

محسن فلاحتداری^١ | محسن ديبايي صابر^٢

DOR: 20.1001.1.22516972.1403.32.65.5.6

رقم
٦٥

المجلد ٣٣

شنتاء ١٤٤٦

ورقة البحث

تاريخ الاستلام: ١٤٤٤ / ٢ / ١٠

تاريخ المراجعة: ١٤٤٦ / ٤ / ٢٨

تاريخ القبول: ١٤٤٦ / ٨ / ٢٤

تاريخ النشر: ١٤٤٦ / ٨ / ٢٠

ISSN: 2251-6972
E- ISSN: 2645-5196

الملخص

أجرى البحث الحالي بهدف التعرف على مكونات ومكونات منهج البحث المستقبلي وتحليل مكانته في الوثائق الأولية للتعليم. طريقته البحث الوصفية بما في ذلك؛ كان التحليل الوثائقي وتحليل المحتوى ومنهجه عملياً. مجتمع البحث في قسم تحليل الوثائق لجميع النصوص المتعلقة بمنهج البحث المستقبلي وفي قسم تحليل المحتوى هو الوثائق الأربعة الأولية لنظام التعليم؛ ونظراً لطبيعة الموضوع، فقد تم استخدام أسلوب العينة الانتقائية والتعداد. تم إعداد أدوات القياس من استمارة المسح وسجل تحليل المحتوى من قبل الباحث، وتم تحليل البيانات الوثائقية تحليلاً نوعياً وبيانات تحليل المحتوى باستخدام المؤشرات الوصفية في عملية شانون التحليلية. وأظهرت نتائج البحث ١. يمكن إظهار الإطار المفاهيمي لمنهج البحث المستقبلي في خمسة مكونات هي التربية المتعددة الثقافات، والتربية المواطنة، وتعليم تكنولوجيا المعلومات والاتصالات، والتربية الفنية والجمالية، والتربية الجنسية. يختلف مقدار الاهتمام بمكونات منهج البحث المستقبلي في المستندات الأولية. ٣- من بين الوثائق التي تم فحصها، معامل الأهمية الأعلى يتعلق بوثيقة رؤية العشرين (٤٣٩/) وأقلها يتعلق بوثيقة الخريطة العلمية الشاملة للبلاد (٢٣٢/).

الكلمات المفتاحية: التعليم؛ الوثائق الأولية؛ المنهج المستقبلي.

١. ماجستير تخطيط المناهج، قسم العلوم التربوية، جامعة شهيد، طهران، إيران

٢. أستاذ مشارك في تخطيط المناهج، قسم العلوم التربوية، جامعة شهيد، طهران، إيران Email:m.dibaei13592gmail.com

٢. أستاذ مشارك، قسم فلسفة التربية الإسلامية، كلية علم النفس والعلوم التربوية، جامعة العلامة الطباطبائي، طهران، إيران.

الاقباس: فلاحتداری، محسن وديبايي صابر، محسن (١٤٤٦)، تحديد المكونات والمكونات الفرعية لمنهج أبحاث المستقبل وتحليل مكانته في وثائق التعليم العالي المستوى،

DOR: <https://dor.net/dor/20.1001.1.22516972.1403.32.65.6.7>. ١٥١-١١٩، (٦٤)٣٢

الناشر: جامعة الامام الحسين (ع) المؤلفون هذه المقالة متاحة لك بموجب رخصة المشاع الإبداعي (CC BY).

شناسایی مؤلفه‌ها و خرده مؤلفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه و تحلیل جایگاه آن در اسناد بالادستی

آموزش و پرورش

محسن فلاحتداری^۱ | محسن دیبایی صابر^۲

DOR: 20.1001.1.22516972.1403.32.65.6.7

شماره

۶۵

سال سی و دوم

زمستان ۱۴۰۳

صص: ۱۵۱ - ۱۱۹

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۰۵ اسفند ۱۴۰۰

تاریخ بازنگری: ۱۷ آبان ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۰۷ اسفند ۱۴۰۳

تاریخ انتشار: ۰۱ اسفند ۱۴۰۳

شاپا چاپی: ۶۹۷۲-۲۲۵۱

الکترونیکی: ۵۱۹۶-۲۶۴۵

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی مؤلفه‌ها و خرده مؤلفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه و تحلیل جایگاه آن در اسناد بالادستی آموزش و پرورش انجام شده است. روش پژوهش توصیفی شامل؛ تحلیل اسنادی و تحلیل محتوا و رویکرد آن کاربردی بود. جامعه پژوهش در بخش تحلیل اسنادی کلیه متون مرتبط با برنامه درسی آینده پژوهانه و در بخش تحلیل محتوا چهار سند بالادستی نظام آموزش و پرورش می‌باشد؛ با توجه به ماهیت موضوع از نمونه‌گیری صرف نظر و از روش سرشماری استفاده شده است. ابزارهای اندازه‌گیری فرم فیش برداری و سیاهه تحلیل محتوای محقق ساخته است. داده‌های اسنادی به شیوه کیفی و داده‌های تحلیل محتوا با استفاده از شاخص‌های توصیفی در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج پژوهش نشان داد ۱. چارچوب مفهومی برنامه درسی آینده پژوهانه را می‌توان در پنج مؤلفه تربیت چند فرهنگی، تربیت شهروندی، تربیت فناوری اطلاعات و ارتباطات، تربیت هنری و زیبا شناسانه و تربیت جنسی نشان داد. ۲. میزان توجه به مؤلفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه در اسناد بالادستی متفاوت است. ۳. در بین اسناد مورد بررسی بیشترین ضریب اهمیت مربوط به سند چشم‌انداز بیست ساله (۱۳۹۹) و کمترین مربوط به سند نقشه جامع علمی کشور (۲۳۳۲) بوده است.

کلیدواژه‌ها: آموزش و پرورش؛ اسناد بالادستی؛ برنامه درسی آینده پژوهانه.

۱. کارشناس ارشد برنامه ریزی درسی گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد، تهران، ایران Email: falahatm1994@gmail.com

۲. دانشیار برنامه ریزی درسی گروه علوم تربیت یادانگاه شاهد، تهران، ایران

استناد: فلاحتداری، محسن و دیبایی صابر، محسن (۱۴۰۳)، شناسایی مؤلفه‌ها و خرده مؤلفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه و تحلیل جایگاه آن در اسناد بالادستی آموزش و پرورش: پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۳۲(۶۵)، ۱۱۹-۱۵۱.

DOR: <https://dorl.net/dor/> 20.1001.1.22516972.1403.32.65.6.7

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع) © نویسندگان

این مقاله تحت لایسنس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است

مقدمه و بیان مسئله

نظام آموزشی ما، از تصور ما نسبت به آینده مایه می‌گیرد. از این رو اگر تصور ما از آینده جامعه با واقعیت موجود آن منطبق نباشد، نظام آموزشی آن جامعه سیر نزولی در پیش خواهد گرفت. به عبارت دیگر توجه به آینده‌پژوهی و نگاه آینده‌نگرانه در سازمان‌های آموزشی آهنگ تحول و ماندگاری آنهاست بر همین اساس، شناخت آینده ضروری است (سلطانی، ۱۳۹۲: ۱۳۹۲).

آینده پیچیده، آموزش و پرورش را طلب می‌کند که بتواند متناسب و منعطف با این پیچیدگی‌ها پاسخگوی نیازهای انسان باشد. برای پاسخگویی به این مهم نیازمند ابزاری هستیم که این پیچیدگی‌ها را تسهیل کند. در این راه آموزش بهترین ابزار است. آموزش از طریق برنامه درسی معنا و مفهوم می‌یابد و از جمله الزامات برنامه درسی پاسخگویی به نیازهای پرشتاب آینده است. نظام‌های آموزشی بالنده از سرعت تغییرات و تحولاتی که جهان را دگرگون می‌کند به خوبی آگاهند و با توجه به این تغییرات و تحولات و بهره گرفتن منطقی از امکانات و انتخاب نزدیک‌ترین راه برنامه‌های درسی خود را تدوین می‌کنند (قره‌خانی و معصومیان، ۱۳۹۲).

امروزه ماموریت و تلاش عمده برنامه‌ریزی در کشورهای توسعه‌یافته، علاوه بر توجه جدی به چالش‌های کنونی و ارائه رهیافت‌هایی مقطعی، تفکر در خصوص چالش‌های آینده و نحوه مواجهه و قدرت‌یابی در آن عرصه‌ها است. برنامه‌ریزی هم اکنون با ارتقاء نقش خود، به دنبال تسخیر آینده با اندیشه‌های ایفای نقش جدی و سهم خواهی در آن است (صادق و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۰۲) وضعیت کنونی جهان که تغییرات در همه زمینه‌ها به سرعت انجام می‌شود، آینده-پژوهی و سازمان‌دهی فعالیت‌های علمی برای پیش‌بینی آینده ضرورتی انکارناپذیر است. در این راستا می‌توان ادعا نمود که اگر نظام آموزشی هر کشوری مبتنی بر آینده‌پژوهی نباشد و نتواند توانایی آینده‌نگری اعضای خود را ارتقا دهد، قادر نخواهد بود تا برون‌داد چندان مفیدی ارائه دهد؛ چرا که با عدم بهره‌گیری از اصل آینده‌پژوهی بسیاری از فرصت‌های خود را بدون ارائه دستاورد قابل عرضه‌ای از دست می‌دهد (هولار، ۲۰۱۹). لذا بسیاری از صاحب‌نظران اعلام داشته‌اند، در پاسخ به این چالش‌ها، آموزش و پرورش برای ارتقای کیفیت برنامه‌های درسی، باید در محتوای برنامه‌های درسی آینده جهت‌گیری نوینی را دنبال کند. (کاظمی، ۱۳۹۲). مرزوقی و حیدری (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت عنوان "رابطه بین کیفیت تجارب یادگیری با رشد توانایی آینده

پژوهی دانشجویان" بیان می‌کنند که: بین ابعاد کیفیت تجارب یادگیری، ابعاد انعطاف‌پذیری یادگیریمحتوا و روابط رسمی و غیر رسمی استاد- دانشجو رابطه مثبت و معناداری با ابعاد توانایی آینده‌پژوهی دانشجویان وجود دارد. کشاورزی، یارمحمدیان و نادری (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «محتوای برنامه درسی مبتنی بر توسعه آینده‌پژوهی در آموزش عالی ایران» به این نتیجه رسیدند که نظام آموزشی هر کشوری باید برای تحقق شایسته اهداف خود باید بتواند فراگیران را به دانش و مهارت‌هایی مجهز سازند که بتوانند تحولات و مسائل آینده را شناسایی کنند و برای آن آماده گردند؛ چرا که اولین و مهمترین رسالت نظام آموزشی، آماده‌سازی فراگیران برای نیازها، چالش‌ها و تقاضاهای آینده است. این در حالی است که آموزش و پرورش ایران برای اصلاح ساختار خود با چالش‌هایی همچون به‌روز نبودن روش‌های تدریس، کمبود اعتبارات و فضاهای آموزشی و دیوارکشی بین بعد پرورشی و بعد آموزشی و ضعف در فراهم کردن مدیریت آموزشی کارآمد و متخصص و ناتوانی در بکارگیری فناوری‌های اطلاعات و روش‌های جدید(خلیفه و خلیفه ۱۳۹۷، صالحی عمران و یغموری، ۱۳۸۹) و عدم هماهنگی مناسب محتوای برنامه درسی با نیازها و علایق فراگیران، عدم پویایی لازم محتوای برنامه درسی برای مجهزساختن فراگیران با دانش روز، عدم هماهنگی لازم بین برنامه درسی و بازار کار و ناکافی بودن واحدهای عملی و کارورزی(ملا محمدی، ۱۳۹۷) مواجه می‌باشد. بسیاری از صاحب‌نظران، تصریح نموده‌اند، این گرایش ناشی از بی‌توجهی طراحان برنامه درسی درباره دو واقعیت است: اول آنکه، با مطالعه حجم وسیعی از دانش الزاماً یادگیری پایدار و عمیق اتفاق نمی‌افتد؛ دوم آنکه، در عصر انفجار اطلاعات، مفهوم منبع محتوا برای یادگیری به طور کلی دگرگون شده است. علاوه بر این، با توجه به سرعت رشد دانش هیچ کس نمی‌تواند بر همه آنها تسلط پیدا کند (مهرمحمدی، ۱۳۸۴) بنابراین آینده-پژوهی و آینده‌شناسی می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های مختلف آموزش و پرورش به ویژه برنامه درسی برای مقابله با تهدیدات و نگرانی‌های تربیتی آینده پیشگیرانه عمل نماید. برنامه درسی آینده‌پژوهانه برنامه ای است که به شکل روشن و هدفمند به مطالعه شرایط مختلف مربوط به برنامه‌های درسی درحال و آینده می‌پردازد و براساس آن گزاره‌هایی در اختیار می‌گذارد تا با تکیه بر آنها و با توجه به آنها به تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی دقیق‌تری پرداخته، مسیرهای صحیح‌تری را انتخاب نماییم تا به مقاصد مطلوب دست پیدا کنیم (شتلورث، ۲۰۲۰). آینده‌پژوهی در برنامه

درسی تعلیم و تربیت می‌تواند در آمادگی و مجهز شدن دست‌اندرکاران به ویژه مدیران، معلمان و دانش‌آموزان در برابر آینده، کسب نمای کلی از آینده‌های در حال ظهور و درک زود هنگام خطرات و هشدارها و کسب موفقیت و برتری در رقابت‌های جهانی و مهم‌تر از همه‌ی عوامل ذکر شده، سازگاری با تغییرات و کسب موقعیت در قلب روندها و مسیر تغییرات و کسب ایده‌درباره برنامه‌ریزی انواع سرمایه‌گذاری‌ها (اطلاعاتی، نیروی انسانی و تکنولوژی آموزشی و بودجه آموزشی) برای بدست آوردن منافع موجود و رسیدن به قابلیت‌های شایسته افراد یک جامعه در جهت یک زندگی سالم می‌باشد (عراقیه و باقرنژاد، ۱۳۹۷). بر این اساس ضرورت توجه به آینده-پژوهی و آینده‌نگری در برنامه‌های درسی مورد توجه صاحب‌نظران و سیاست‌گذاران آموزشی قرار گرفته و بر این اساس شاهد تدوین اسناد و سیاست‌گذاری‌های زیر بنایی و بسیار مهمی از جمله «سند چشم انداز بیست ساله»، «سند نقشه جامع علمی کشور»، «سند تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت» و «سند ملی برنامه درسی» هستیم که هدایتگر و زمینه‌ساز تحقق تحول بنیادین در عرصه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران بوده و کلیه فعالیت‌های نظام آموزشی - از جمله تهیه و تدوین کتب درسی به عنوان محور عمده فعالیت یاددهی - یادگیری معلمان و دانش‌آموزان - بر اساس آن انجام می‌گیرد و بر این اساس از این اسناد بالادستی به عنوان نقشه راه و قطب‌نمای حرکت نهادهای مسائل فرهنگی و آموزشی کشور یاد می‌شود. مرور این اسناد و قوانین از این جهت مهم است که فهم شود آیا مشکلات مربوط به عدم هماهنگی آموزش با تغییرات نوین دلیل نبود قانون و جایگاه نازل آن در اسناد و مصوبات است یا بی‌توجهی و ضعف کارکردی نظام‌ها و سازمان‌های ذیربط. تا با بررسی عالمانه و شناخت دقیق‌تر مشکلات به درمان آن مبادرت کرد.

مبانی نظری

دراکر (۱۳۷۸ به نقل از زاهدیان و علیجان ۱۳۹۲) معتقد است تنها خط‌مشی که می‌تواند موفقیت آموزش و پرورش را به‌همراه داشته باشد توجه برای ساخت آینده است هرچند این تلاش‌ها شاید بسیار مخاطره‌آمیز باشد ولی مخاطرات این تلاش به مراتب کمتر از عدم تلاش برای ساختن آن است. جهان پیچیده امروز، آموزش و پرورش را طلب می‌کند که بتواند متناسب و منعطف با این

پیچیدگی، پاسخ‌گوی نیازهای جامعه باشد، از آنجایی که آموزش از طریق برنامه درسی معنا و مفهوم پیدا می‌کند، می‌بایست به بررسی و بازنگری مداوم، تلاش شود که برنامه درسی با غنای کامل و علمی خود بتواند به تمام نیازهای کنونی و دگرگونی‌های پرشتاب آینده پاسخ دهد. برای دستیابی به این هدف باید قبل از اقدام به انجام کار، تلاش و برنامه‌ریزی کافی انجام بگیرد و ضرورت برنامه‌ریزی به‌ویژه در فعالیت‌های یاددهی-یادگیری برای رسیدن به جزئی‌ترین اهداف یک واقعت انکارناپذیر است (کاظمی نجف آبادی، ۱۳۹۲). اصولاً برنامه درسی بدون آموزش و آینده‌نگری پویایی خود را از دست می‌دهد زیرا به این به منزله عدم تحلیل رویدادهای آتی و حرکت در مسیری مبهم است (زاهدیان و همکاران، ۱۳۹۲). نگاه آینده‌نگر در برنامه درسی یک موضوع پویا اما همراه با چالش است که باید فراتر از کلاس‌های درس گسترش یابد. (شین ۲۰۲۰). آینده‌نگری یک تفکر استراتژیک است که فراگیران می‌توانند از طریق مباحث برنامه درسی آینده‌نگر آن را یاد گرفته و حال را به آینده پیوند بدانند (شاتل ورث، ۲۰۲۰). آینده پیچیده، نوعی برنامه درسی را طلب می‌کند که بتواند متناسب و منعطف با این پیچیدگی‌ها پاسخ‌گوی نیازهای انسان باشد. برای پاسخ‌گویی به این مهم نیازمند ابزاری هستیم که این پیچیدگی‌ها را تسهیل نماید در این راه آموزش بهترین ابزار است. آموزش از طریق برنامه درسی معنا و مفهوم می‌یابد و از جمله الزامات برنامه درسی پاسخ‌گویی به نیازهای پرشتاب آینده است. آینده‌نگری تفکری استراتژیک است که فراگیر می‌توانند از طریق مباحث برنامه درسی آینده‌نگر آن را یاد گرفته و حال را به آینده پیوند بزنند. آموزش و پرورش نیازمند نگرش جدی به آموزش آینده‌نگری به منظور تلاش در زمینه ساختن آینده مطلوب است علاوه بر این انتظار جامعه در خصوص تربیت نیروی انسانی آینده‌نگر ضرورت توجه به مسائل آینده را در برنامه درسی نظام آموزشی دوچندان می‌کند امروزه در کشورهای توسعه‌یافته برنامه‌های تعلیم آینده جزئی از برنامه‌های آموزش دانش آموزان گردیده است. یوریو (۲۰۱۵) می‌نویسد: امروز ماموریت و تلاش عمده برنامه‌ریزی در کشورهای توسعه یافته علاوه بر توجه جدی به چالش‌های کنونی و ارائه رهیافت‌های مقطعی تفکر در خصوص چالش‌های آینده و نحوه مواجهه و قدرت‌یابی در آن عرصه‌هاست برنامه‌ریزی هم‌اکنون با ارتقای نقش خود به دنبال تسخیر آینده با اندیشه ایفای نقش جدی و سهم‌خواهی از آن است. یونلر و زیمبات (۲۰۱۹) معتقد است آموزش باید متوجه آینده

باشد و به چشم‌های آیند و چشم‌اندازهای آینده بنگرد زیرا اگر آینده را نشناسیم و نتوانیم آن را تعریف و ترسیم کنیم چگونه می‌توانیم ورودی‌های جدید سازمان را برای دنیایی ناشناخته فردا تربیت کرده و آماده کنیم از این رو با اهمیت‌ترین مبانی برنامه درسی پیش‌بینی و آینده‌نگری وقایع و فعالیت‌های سازمان‌هاست. برنامه درسی آینده محور با توجه به سند تحول بنیادین برنامه‌های درسی باید مبتنی بر اصول مبانی و ارزش‌های اسلامی دینی و یافته‌های معتبر علمی پژوهشی باشند و برنامه‌های منسجم، متعادل، کارآمد، نشاط‌آفرین، پویا و انعطاف‌پذیر و مبتنی بر فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات که به‌عنوان یک منبع راهبردی نقش بسزایی در تحول و تعالی آموزش و پرورش دارند باید مدنظر قرار گیرد. هدف آینده‌نگری در تعلیم و تربیت کمک به تعلیم و تربیت است تا بحران‌های احتمالی را پیش‌بینی کند و بر آن مبنای سعی شود طرح‌ریزی هوشمندانه‌تری در برنامه درسی انجام شود. آموزش و پرورش ایران برای اصلاح ساختار خود با چالش‌هایی همچون به‌روز نبودن روش تدریس‌ها، کمبود اعتبارات و فضاها، آموزشی، دیوارکشی بین بعد پرورشی و بعد آموزشی، ضعف در فراهم کردن مدیریت آموزشی کارآمد و متخصص، ناتوانی در به‌کارگیری فناوری‌های اطلاعات و روش‌های جدید و.. مواجه می‌باشد؛ بنابراین آینده‌نگری و آینده‌شناسی می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های مختلف آموزش و پرورش بویژه برنامه درسی برای مقابله با تهدیدات و نگرانی‌های تربیت آینده‌پیشگیرانه عمل کند؛ مشروط بر آنکه مسئولان با هوشمندی علمی و عاقلانه و در نظر گرفتن تمام جوانب و نیازها دست‌به‌کار شوند و در رفع مسائل و مشکلات گام مؤثر بردارند تا در آینده‌ای نه‌چندان دور بر مشکلات فائق آیند. (خلیفه و خلیفه، ۱۳۹۷). متأسفانه امروز در نظام آموزشی به نظر می‌رسد که بسیاری از مدیران و معلمان که مجریان اصلی برنامه درسی هستند با رویکرد آینده‌پژوهی بیگانه هستند و حتی از اهداف و مفاهیم آن اطلاع ندارند تا چه رسد به این‌که بتوانند در اجرا که آن عمل نمایند. اهداف آینده‌نگری (آینده‌پژوهی) در تعلیم و تربیت بازنگری در هدف‌های تعلیم و تربیت و نحوه برنامه‌ریزی درسی در آینده خواهد بود. برای مثال، مشاغل و مسائل انسانی جدید در سطح جهانی مطرح خواهند شد که تعلیم و تربیت نیز با آن‌ها همراهی خواهد کرد برنامه درسی مدارس در آینده به‌طور وسیعی براساس بازبینی مداوم و انجام اصلاحاتی در محتوا تدوین خواهد شد. در آموزش‌های آینده یادگیری ابعاد مختلفی از زندگی خارج از مدرسه را نیز دربر خواهد داشت. پاره‌ای از تغییرات

دیگر در آینده برنامه درسی عبارت‌اند از: تغییر نوع ارتباط با دانش آموز، تغییر نقش معلم به‌عنوان تسهیل‌کننده مدیر و پشتیبان یادگیری، تغییر محتوا و فرصت‌های آموزشی تغییر کانون و تمرکز کنترل از معلم به فراگیرنده (می و سیراج، ۲۰۱۳). هدف دیگر آینده‌پژوهی در تعلیم و تربیت کمک به جوانان امروز است تا با بحران‌هایی که با آن‌ها مواجه خواهند شد کنار بیایند و از فرصت‌هایی که در یک دنیای متغیر به وجود خواهد آمد به نحو بهینه بهره‌برداری کنند. بوردین، برای حفظ مدارس در جریان زندگی مریان را به استفاده از آینده‌گرایی یعنی طرح‌ریزی هوشمندانه و خیالی پدیده‌ها و شرایطی که در شرف وقوع است تشویق می‌کند. (شوشما رانی، ۲۰۱۶). از منظر برنامه درسی، چالش‌هایی همچون ضعیف شدن سهم برنامه درسی رسمی در یادگیری و کم‌توجهی روزافزون به آن، برآورده نشدن نیازها و علایق دانش‌آموزان، تربیت یک‌بعدی (به جای دیدن تمام جوانب تربیتی) عدم موفقیت دانش‌آموزان در اجتماع و بازار کار آینده و ناتوانی در حل مسائل، بحران هویت، چندفرهنگی و کم‌رنگ شدن فرهنگ بومی و ملی پایین بودن سطح مشارکت در تدوین برنامه‌های درسی انعطاف‌پذیری، نظام برنامه‌ریزی درسی ایران، به‌روز نبودن راهبردهای یاددهی یادگیری، ضعف در اجرای صحیح برنامه‌های درسی، محوریت یادگیری حافظه محوری و موقتی، بی‌سواد بار آمدن دانش‌آموزان و مسائلی از این قبیل در پیشروی آموزش و پرورش دوره متوسطه خواهد بود و چون برنامه درسی بیشترین نقش را در نظام آموزشی و به نوعی در خط‌مشی به کلاس درس داشته است و به نوعی دیگر عناصر نظام آموزشی نیز جهت‌دهی می‌کند توجه به این مسائل در برنامه‌های آینده نظام آموزشی متوسطه ضرورتی انکارناپذیر است (مظاهری، ۱۳۹۶)

پیشینه پژوهش

بر اساس بررسی‌های محقق در خصوص برنامه درسی آینده پژوهانه و شناسایی مولفه‌های آن تاکنون پژوهشی انجام نشده است ولی پژوهش‌هایی موجود است که به‌طور غیرمستقیم به موضوع این پژوهش ارتباط دارند به‌عنوان مثال خلیفه رضا و خلیفه مصطفی (۱۳۹۷) در پژوهشی که با هدف معرفی رویکرد آینده‌پژوهی در برنامه درسی و اهداف و نقش آن برای مدیران و معلمان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت با روش توصیفی و تحلیلی انجام دادند به این نتیجه

رسیدند که آینده پژوهی رویکردی است که در برنامه ریزی درسی تعلیم و تربیت نوین لازم و ضروری می‌باشد و باید نگرش معلمان، مدیران و حتی دانش آموزان در دوره‌های تحصیلی و والدین نسبت به تحولات در آینده عوض شود و برنامه درسی و مطالب را طوری تدوین نمایند که دانش آموزان با تفکر خلاق به بار آیند و پیش بینی‌های لازم را برای تغییر در آینده مهیا نمایند و پژوهش محورانه جهت رفع مشکلات آینده عمل نمایند و آینده پژوهی جزء لاینفک برنامه‌های اجرایی مدارس باشد. کاظمی نجف آبادی (۱۳۹۲) نیز در مقاله‌ای تحت عنوان "آینده پژوهی و تغییر در برنامه درسی" نتیجه می‌گیرد که رابطه معناداری بین آینده پژوهی و تغییر در برنامه درسی وجود دارد و افزایش آگاهی معلمان و مدیران در برنامه درسی می‌تواند در نوآوری برنامه‌ها در آینده موثر افتد و پیشنهاد می‌کند معلمان با ثبت تجربه‌های بدست آمده در خصوص تغییر برنامه درسی و تاثیر آن بر دانش آموزان در آینده نزدیک برای بهبود وضعیت آموزشی برنامه درسی کمک گیرند. صادق و همکارانش (۱۳۹۲) نیز در مقاله‌ی "تغییر در برنامه‌های درسی بر مبنای آینده پژوهی" آینده پژوهی را در برنامه‌ی درسی ضروری تلقی می‌کنند و تغییرات اصولی بر اساس تصویر کلی از آینده را در برنامه درسی آموزش و پرورش می‌دانند. قره‌خانی و معصومیان (۱۳۹۲) در مقاله‌ی "آینده پژوهی راهبردی برای توسعه برنامه درسی" نتیجه گرفتند که ساختار موجود برنامه درسی دوره ابتدایی در ایران با برنامه‌های درسی سایر نظام‌های آموزشی مطابقت ندارد و باید با دانش آینده پژوهی و آینده نگری تغییرات اساسی در جهت توسعه برنامه درسی دوره ابتدایی اقدام نمود.

عراقیه و همکارانش (۱۳۹۷) در مقاله‌ی "تبیین آینده پژوهی در ارتقاء برنامه‌های درسی" نتیجه گرفته‌اند که پیوندی میان آینده پژوهی و برنامه درسی وجود دارد و لازمه آن قیام به عمل است و جایگاه آینده پژوهی در برنامه درس آموزش و پرورش باید مورد تحلیل قرار گیرد. در پژوهش‌های خارجی سارا و کری نیز (۲۰۱۷) در پژوهش‌شان یادگیری آینده را به عنوان رویکردی نوظهور در پیش بینی‌های ضروری در آموزش مطرح نمودند. ماسینی (۲۰۱۱) نیز معتقد است که رشد توانایی آینده پژوهی دانشجویان می‌تواند از طریق آموزش در طی سال‌های تحصیل بهبود یابد. اسلاتر (۲۰۱۱) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که استراتژی‌های تدریس و یادگیری باز و نامحدود به مقابله با انضباط سنتی آموزش برمی‌خیزند. آنها همچنین به این نتیجه

رسیدند که برنامه های درسی آینده محور به جای اموختن واقعیات بر فرایند یادگیری چگونگی یادگرفتن تاکید می کند و توسعه مهارت ها و تلقی ها متغیر درباره آینده را مهم تر از کسب دانش مطلق می داند. کوپر (۲۰۰۵) نیز در تحقیقات خود به این نتیجه رسید که برنامه درسی موجود در دانشگاه ها ناتوان از مجهز نمودن دانشجویان به مهارت های مورد نیاز جهت زندگی و کار در دنیای آینده می باشد.

روش شناسی پژوهش

با توجه به اینکه اهداف این پژوهش «شناسایی مؤلفه ها و خرده مؤلفه های برنامه درسی آینده- پژوهانه» و بررسی «میزان انطباق محتوای اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش ایران با مؤلفه های برنامه درسی آینده پژوهانه» است می توان گفت پژوهش حاضر به شیوه توصیفی شامل: تحلیل اسنادی و تحلیل محتوا انجام شده است. بدین صورت که ابتدا به کمک روش تحلیل اسنادی و استفاده از متون نظری و سوابق پژوهشی (از طریق بررسی کتاب ها، مقاله ها، نشریات، پایان نامه ها، اسناد و سایت های اینترنتی) فهرستی از عمده ترین مؤلفه های برنامه درسی آینده پژوهانه تهیه و در اختیار متخصصان حوزه تعلیم و تربیت و آینده پژوهی قرار گرفت و پس از چند مرحله بررسی و اصلاح، نهایتاً چارچوب مفهومی مؤلفه ها به شکل جدول ۱ تدوین شد. و در مرحله بعد با استفاده از روش تحلیل محتوا، میزان توجه به این مؤلفه ها در اسناد بالادستی آموزش و پرورش تحلیل محتوی شده است. بر این اساس جامعه پژوهشی در بخش تحلیل اسنادی تمام متون مرتبط با برنامه درسی آینده پژوهانه و در بخش تحلیل محتوا چهار سند بالادستی نظام آموزش و پرورش ایران «سند چشم انداز بیست ساله»، «سند نقشه جامع علمی کشور»، «سند تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت»، «برنامه درسی ملی» می باشد. در این پژوهش از نمونه گیری صرف نظر شده و کلیه اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران تحلیل محتوا شده است. واحد تحلیل محتوا انواع متعددی دارد از جمله «واحد ثبت» و «واحد مضمون». واحد ثبت در این تحقیق، مضمون است. واحد ثبت به بخش معنادار و قابل رمزگذاری محتوا اطلاق می شود. روش شمارش نیز فراوانی است. مقوله بندی و تعیین شاخص ها در این تحقیق با روش جعبه ای است یعنی طبقات (مقوله ها) قبل از اجرای تحقیق تعیین می شوند و به همین دلیل به آن روش از پیش تعیین شده نیز می گویند. ابزارهای

اندازه‌گیری در بخش تحلیل اسنادی، برگه‌های فیش برداری از اطلاعات و در بخش تحلیل محتوا چک لیست محقق ساخته است که به منظور تدوین آن، تعداد قابل توجهی از منابع نظری و پژوهشی مرتبط با برنامه درسی آینده پژوهانه مورد بررسی و مؤلفه‌های مرتبط استخراج خواهد شد. برای کسب اطمینان از وجود روایی در این پژوهش، از روش روایی صوری، محتوایی و نظر متخصصان استفاده شد. همچنین در این تحقیق داده‌های اسنادی به شیوه کیفی و داده‌های تحلیل محتوی با استفاده از شاخص‌های توصیفی در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون مورد بررسی قرار گرفت.

سؤالات پژوهش

- ۱- مؤلفه‌ها و خرده مولفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه کدامند؟
- ۲- میزان انطباق محتوای اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش ایران با مؤلفه‌ها و خرده مولفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه چگونه است

یافته‌های پژوهش

- مؤلفه‌ها و خرده مولفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه کدامند؟

جدول ۱. مؤلفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه

مؤلفه‌ها	
تربیت چندفرهنگی	برنامه درسی آینده پژوهانه
تربیت شهروندی	
تربیت فناوری اطلاعات و ارتباطات	
تربیت هنری و زیباشناسانه	
تربیت جنسی	

جدول ۲. خرده مولفه های برنامه درسی آینده پژوهانه

منبع	خرده مولفه	مولفه
کوسکر و همکاران (۲۰۲۰)، هولار (۲۰۱۹)، اسلان (۲۰۱۹)، بیک (۲۰۱۷)، سوشما (۲۰۱۶)، گئی (۲۰۱۲)، لایور (۲۰۱۹)، اکیوگودو (۲۰۱۰)، بنکس (۲۰۱۰)	رشد و توسعه‌ی فردی	تربیت چند فرهنگی
	مهارت‌های اجتماعی چند فرهنگی	
	توسعه سواد فرهنگی و قومی	
	تبیین نگرش و ارزش‌ها	
	توانمندی در مهارت‌های اصلی	
	توسعه مهارتی فاوا	
	توسعه دانشی و مهارتی کار با اطلاعات	
	تولید محتوای فاوا	
	رشد دانشی و مهارتی فاوا در فرایند یاددهی یادگیری	
	هنر به مثابه ابزار	
کوسکر و همکاران (۲۰۲۰)، هولار (۲۰۱۹)، اسلان (۲۰۱۹)، بیک (۲۰۱۷)، سوشما (۲۰۱۶)، گئی (۲۰۱۲)، لایور (۲۰۱۹)، اکیوگودو (۲۰۱۰)، بنکس (۲۰۱۰)	رشد و توسعه‌ی فردی	آموزش فناوری اطلاعات و ارتباطات
	مهارت‌های اجتماعی چند فرهنگی	
	توسعه سواد فرهنگی و قومی	
	تبیین نگرش و ارزش‌ها	
	توانمندی در مهارت‌های اصلی	
	توسعه مهارتی فاوا	
	توسعه دانشی و مهارتی کار با اطلاعات	
	تولید محتوای فاوا	
	رشد دانشی و مهارتی فاوا در فرایند یاددهی یادگیری	
	هنر به مثابه ابزار	
هوریموتو و همکاران (۲۰۲۰)، شتلورث (۲۰۲۰)، سانچز و همکاران (۲۰۲۰)، دلگادو و همکاران (۲۰۱۹)، سوشما (۲۰۱۶)، گلین (۲۰۰۰)	مشارکت فعال اجتماعی	تربیت شهروندی
	دانش شهروندی	
	متعهد بودن و مسئولیت‌پذیری	
	قانون‌پذیری و قانون‌مداری	
	انتقادگری و انتقادپذیری	
	وطن دوستی	
یونسکو (۲۰۱۹)، اکیولوت (۲۰۱۰)، سیاهیدو و همکاران (۲۰۱۹)، هیمانس و همکاران (۲۰۱۸)، سیراج (۲۰۱۷)، اولداسبکویا و همکاران (۲۰۱۶)، یورهیو و همکاران (۲۰۱۵)	توسعه دانشی فاوا	آموزش فناوری اطلاعات و ارتباطات
	توسعه مهارتی فاوا	
	توسعه دانشی و مهارتی کار با اطلاعات	
	تولید محتوای فاوا	
	رشد دانشی و مهارتی فاوا در فرایند یاددهی یادگیری	
	یادگیری	

بررسی سؤال دوم پژوهش:

میزان انطباق محتوای اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش ایران با مؤلفه‌های برنامه درسی آینده- پژوهانه چگونه است؟

پس از شناسایی مؤلفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه از طریق تحلیل اسنادی در ادامه از طریق تحلیل محتوا، میزان پرداختن به این مؤلفه‌ها در اسناد بالادستی استخراج و در جدول مربوطه درج گردید. بررسی داده‌های به دست آمده در سؤال دوم در فرآیند تحلیلی آنتروپی شانون(بهنجار- کردن داده‌های جدول فراوانی، محاسبه بار اطلاعاتی مقوله‌ها و به دست آوردن ضریب اهمیت آن‌ها) تجزیه، تحلیل و توصیف شدند که در ادامه به توضیح مراحل سه گانه آن پرداخته می‌شود: مرحله اول: ماتریس فراوانی‌های جدول فراوانی باید بهنجار شوند که برای این کار از این رابطه استفاده می‌شود:

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (i=1,2,3,\dots,m, j=1,2,\dots,n)$$

هنجار شده ماتریس فراوانی P = فراوانی مقوله F = شماره پاسخگو i = شماره مقوله j = تعداد پاسخگو m

مرحله دوم: بار اطلاعاتی هر مقوله را محاسبه کرده و در ستون‌های مربوطه قرار می‌دهیم و برای این منظور از رابطه زیر استفاده می‌شود:

$$E_j = -K \sum_{i=1}^m [P_{ij} L_n P_{ij}] \quad (j=1,2,n) \quad K = \frac{1}{L_n m}$$

هنجار شده ماتریس $P = (1,2,\dots,n)$ J = لگاریتم نپری $L_n =$ شماره پاسخگو i = شماره مقوله $j =$ تعداد پاسخگو m

مرحله سوم: با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها $(i=1,2,\dots,n)$ ، ضریب اهمیت هر یک از مقوله‌ها محاسبه شده و هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد از درجه اهمیت (W_j) بیشتری برخوردار است. که برای محاسبه ضریب اهمیت از رابطه زیر استفاده شده:

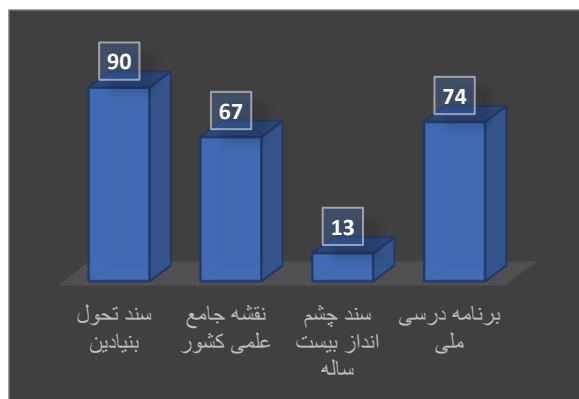
$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j}$$

درجه اهمیت W_j = بار اطلاعاتی هر مقوله = E_j تعداد مقوله‌ها = n شماره مقوله = j
 لازم به ذکر است در محاسبه‌ی E_j مقادیر P_{ij} که برابر صفر باشد به دلیل بروز خطا و جواب بی‌نهایت در محاسبات ریاضی با عدد بسیار کوچک $0/00001$ جایگزین شده است اما j شاخصی است که ضریب اهمیت هر مقوله را در یک پیام با توجه به شکل پاسخگوها مشخص می‌کند از طرفی با توجه به بردار w ، مقوله‌های حاصل از پیام را نیز رتبه‌بندی می‌کنیم (نوریان، ۱۳۸۷).
 در جداول ۳ و ۴ نتایج فراوانی مؤلفه‌ها، خرده مؤلفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه به صورت تجمیعی و تفکیکی می‌آید:

جدول ۳. نتایج مؤلفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه در اسناد بالادستی آموزش و پرورش

مجموع		اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران				مؤلفه‌ها
		برنامه درسی ملی	سند چشم انداز بیست ساله	نقشه جامع علمی کشور	سند تحول بنیادین	
درصد	فراوانی					
۱۸/۸۶	۴۶	۱۷	۲	۶	۲۱	چند فرهنگی
۲۳/۷۷	۵۸	۱۵	۶	۱۰	۲۷	شهروندی
۱۴/۳۴	۳۵	۵	۴	۱۳	۱۳	فناوری اطلاعات و ارتباطات
۲۸/۶۹	۷۰	۲۹	۰	۲۶	۱۵	هنر و زیبایی شناسی
۱۴/۳۴	۳۵	۸	۱	۱۲	۱۴	تربیت جنسی
	۲۴۴	۷۴	۱۳	۶۷	۹۰	فراوانی
۱۰۰		۳۰/۳۳	۵/۳۲	۲۷/۴۶	۳۶/۸۹	درصد
						مجموع

نمودار ۱. میزان کل فراوانی مولفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه در اسناد بالادستی آموزش و پرورش

بر اساس جدول شماره ۳، مجموع فراوانی مولفه‌های تحلیل شده در اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران ۲۴۴ مورد می‌باشد. از بین اسناد تحلیل شده بیشترین توجه به مولفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه را سند تحول بنیادین آموزش و پرورش با ۹۰ فراوانی و ۳۶/۸۹ درصد و کمترین توجه را سند چشم‌انداز بیست ساله با ۱۳ فراوانی و ۵/۳۲ درصد داشته‌اند. در تحلیل جایگاه اختصاصی هر یک از مولفه‌ها نیز مشخص گردید که هنر و زیبایی شناسی (با ۷۰ فراوانی و ۲۸/۶۹ درصد)، شهروندی (با ۵۸ فراوانی و ۲۳/۷۷ درصد)، چند فرهنگی (با ۴۶ فراوانی و ۱۸/۸۶ درصد)، فناوری اطلاعات و ارتباطات (با ۲۵ فراوانی و ۱۴/۳۴ درصد)، تربیت جنسی (با ۳۵ فراوانی و ۱۴/۳۴ درصد)، میزان توجه را به خود اختصاص داده‌اند.

در جدول شماره ۴ داده‌های بهنجار شده توجه به مولفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه در اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران آمده است.

جدول ۴. داده‌های بهنجار شده توجه به مولفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه در اسناد بالادستی آموزش و پرورش

اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران				مؤلفه‌ها
برنامه درسی ملی	سند تحول بنیادین	نقشه جامع علمی کشور	سند چشم انداز بیست ساله	
۰/۲۲۹۷	۰/۲۳۳۳	۰/۰۸۹۶	۰/۱۵۳۸	چند فرهنگی
۰/۲۰۲۷	۰/۳۰۰۰	۰/۱۴۹۳	۰/۴۶۱۵	تربیت شهروندی
۰/۰۶۷۶	۰/۱۴۴۴	۰/۱۹۴۰	۰/۳۰۷۷	فناوری اطلاعات و ارتباطات
۰/۳۹۱۹	۰/۱۶۶۷	۰/۳۸۸۱	۰/۰۰۰۱	هنر و زیبایی شناسی
۰/۱۰۸۱	۰/۱۵۵۶	۰/۱۷۹۱	۰/۰۷۶۹	تربیت جنسی

پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون مقدار بار اطلاعاتی (EJ) هر یک از مولفه‌ها به دست می‌آید که در جدول شماره ۵ آورده شده است.

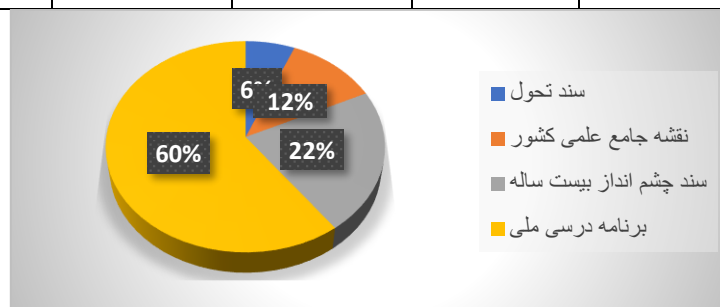
جدول ۵. مقدار بار اطلاعاتی مولفه‌های برنامه درسی آینده‌پژوهانه در اسناد بالادستی آموزش و پرورش

اسناد بالادستی آموزش و پرورش (EJ) بار اطلاعاتی	سند تحول بنیادین	نقشه جامع علمی کشور	سند چشم انداز بیست ساله	برنامه درسی ملی
۰/۷۲۶	۰/۵۸۴	۰/۹۲۲	۰/۶۵۴	

در مرحله پایانی ضریب اهمیت مولفه‌های برنامه درسی آینده‌پژوهانه با استفاده از فرمول مرحله سوم روش آنتروپی شانون محاسبه گردیده که آن هم در جدول شماره ۶ آمده است. همانطور که مشخص است هر بعدی که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است. همانطور که از داده‌های جدول ۶ مشخص است از بین اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران بیشترین ضریب اهمیت مربوط به سند چشم‌انداز بیست ساله (۰/۴۳۹) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به سند نقشه جامع علمی کشور (۰/۲۳۲) بوده است.

جدول ۶. مقدار ضریب اهمیت مولفه‌های برنامه درسی آینده‌پژوهانه در اسناد بالادستی آموزش و پرورش

اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران	سند تحول بنیادین	نقشه جامع علمی کشور	سند چشم انداز بیست ساله	برنامه درسی ملی
ضریب اهمیت (WJ)	۰/۳۸۱	۰/۲۳۲	۰/۴۳۹	۰/۳۱۲

نمودار ۲. مولفه‌های برنامه درسی آینده‌پژوهانه در اسناد بالادستی آموزش و پرورش

جدول ۷. نتایج تحلیل خرده مولفه های برنامه درسی آینده پژوهانه در اسناد بالادستی

مؤلفه	خرده مؤلفه	شاخص	سند چشم انداز	سند جامع علمی	سند تحول بنیادین	سند برنامه درسی ملی	مجموع	درصد
آموزش چند فرهنگی	رشد و توسعه ی فردی	توسعه شناخت خود، خودپنداری مثبت، هویت قومی و فرهنگی، احساس بهتر درباره خویشتن، خودارزشمندی،	۲	۰	۰	۱	۳	۶/۵
	مهارتهای اجتماعی چند فرهنگی	تعامل با افراد دارای تفاوت قومی، فرهنگی، نژادی، عدم وجود پیش داوری و پنداشت فرهنگی	۴	۰	۱	۲	۷	۱۵/۲
	توسعه سواد فرهنگی و قومی	اطلاع از تاریخ، میراث و فرهنگ سایر اقوام، یادگیری پیش زمینه های فرهنگی، زبان، رویداد-های مهم، افراد برجسته	۴	۱	۰	۷	۱۲	۲۶/۱
	تبیین نگرش و ارزش ها	احترام به کثرت گرایی فرهنگی، عدم برابر پنداشتن تفاوت های فرهنگی با ناکارآمدی و حقارت، درک اجتناب ناپذیر بودن تکثر فرهنگی، تقویت روحیه تعامل صحیح با سایر اقوام	۴	۰	۰	۲	۶	۱۳
	توانمندی در مهارت های اصلی	تسهیل در فرایند تحصیل، آموزش مهارت های پایه، جلوگیری از بازماندگی تحصیلی، تسهیل فرایند یاددهی یادگیری برای دانش آموزان دارای قومیت	۶	۵	۱	۵	۱۶	۳۷
	بهبود فردی برای اصلاح اجتماعی	بهبود فهم دانش آموزان درباره مسایل قومی، توانایی تصمیم گیری، مهارت های عمل اجتماعی، استعداد رهبری، حس اثربخشی سیاسی و تعهد اخلاقی برای عزت و برابری،	۱	۰	۰	۰	۱	۲/۲
	مجموع	فراوانی	۲۱	۶	۲	۱۷	۴۶	
	درصد	۴۵/۷	۱۳	۳/۴	۳۷			
بار اطلاعاتی								
ضریب اهمیت								
		۱/۸۴۵	۱/۲۱۵	۱/۲۵۱	۱/۷۴۸			
		۱/۱۳۰	۱/۰۴۰	۱/۰۷۱	۱/۰۹۸			

همانطور که جدول نشان می دهد در خصوص وضعیت خرده مولفه آموزش چند فرهنگی در اسناد بالادستی، بیشترین ضریب اهمیت مربوط به سند چشم انداز بیست ساله (۱۳۰) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به سند نقشه علمی کشور (۰۴۰) بوده است.

نشریه علمی پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی

مؤلفه	خرده مؤلفه	شاخص	سند چشم انداز	سند جامع علمی	سند د تیر رول بنیادین	سند برنامه درسی ملی	مجموع	در صد
امو زش شهروندی	مشارکت فعال اجتماعی	توانایی برقراری گفتگو و دیالوگ، مهارت های مربوط به همدلی، روحیه عدالت خواهی، تعاون و همکاری -شرکت در مراسمات و جشن ها	۱۰	۳	۲	۸	۲۳	۳۹
	دانش شهروندی	اهمیت رسانه ها و مطبوعات، دانش مربوط به نظام انتخاباتی کشور، دانش مربوط به اشکال مختلف حکومت، دانش مربوط به حقوق و وظایف شهروندی،	۱	۰	۰	۱	۲	۳/۴
	متعهد بودن و مسئولیت پذیری	عدم آسیب به محیط زیست، استفاده درست از امکانات و فضای شهری فضای شهری، رعایت بهداشت فردی و عمومی، روحیه عدالت خواهی، انتقاد گری و انتقاد پذیری	۱۲	۵	۲	۵	۲۴	۴۰/۷
	قانون پذیری و قانون مداری	رعایت قوانین و مقررات، استفاده درست از امکانات، پذیرش تنوع و تکرر، احترام به حقوق دیگران	۳	۱	۱	۰	۵	۸/۵
	انتقادگری و انتقاد پذیری	پذیرش نظر مخالف، اعلام نظر مخالف سازنده، ارزیابی نقادانه مسائل، مهارت مربوط به همدلی	۱	۱	۰	۰	۲	۳/۴
	وطن دوستی	قدرشناسی از میراث فرهنگی، ارزش گذاری به پرچم، افتخار به مفاخر گذشته، کشور، حس وطن پرستی،	۱	۰	۱	۱	۳	۵
	مجموع		فراوانی	۲۸	۱۰	۶	۱۵	
		درصد	۴۷/۵	۱۷	۱	۲۵/۵		
		بار اطلاعاتی	۱/۷۸۵	۱/۶۷۶	۶/۳۶	۱/۷۴۳		
		ضریب اهمیت	۱/۲۲۱	۱/۱۵۱	۱/۴۵	۱/۱۶۹		

همانطور که جدول نشان می دهد در خصوص وضعیت خرده مولفه آموزش شهروندی در اسناد بالادستی، بیشترین ضریب اهمیت مربوط به سند چشم انداز بیست ساله (۲۲۱) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به سند تحول بنیادین (۱۴۵) بوده است.

جدول ۷. نتایج تحلیل خرده مولفه های برنامه درسی آینده پژوهانه در اسناد بالادستی

مؤلفه	خرده مولفه	شاخص	سند چشم انداز	سند تحول بنیادین	سند برنامه درسی ملی	مجموع	درصد
آموزش فناوری	توسعه دانشی فاوا	دانش کلی درباره فناوری اطلاعات و ارتباطات، شناخت و اطلاع از نحوه عملکرد نرم افزاری سیستم، شناخت و اطلاع از نحوه عملکرد نرم افزارهای مختلف	۲	۴	۰	۸	۲۳
	توسعه مهارتی فاوا	مهارت کلی درباره سخت افزار، فناوری ارتباطات و اطلاعات، مهارت کلی در کار با نرم افزارها	۳	۵	۲	۱۰	۳۴
	توسعه دانشی و مهارتی کار با اطلاعات	اصول اخلاقی و قانونی بهره گیری از اینترنت، زمینه های قانونی مرتبط با حق مالکیت اخلاقی، معنوی، آثار مثبت و منفی اطلاعات در زندگی بشر، شیوه های مصونین از خطرات و مشکلات احتمالی فضای فاوا	۲	۲	۰	۴	۱۱
	تولید محتوای فاوا	توانایی تولید محتوا با استفاده از سخت افزار و نرم افزارهای کامپیوتری، تحت وب و..	۰	۱	۰	۳	۸
	رشد دانشی و مهارتی فاوا	توانایی بکارگیری، بهره مندی و استفاده از ساخت های مختلف فناوری اطلاعات و ارتباطات در راستای بهبود فرایند یاددهی یادگیری	۶	۱	۰	۸	۲۳
مجموع	فراوانی		۱۳	۱۴	۵	۳۲	۳۷
	درصد		۱/۱	۱/۱۱	۱/۳	۱/۳۷	۳۷
	بار اطلاعاتی		۱/۵۹	۱/۵۹	۱/۲۹	۱/۵۹	۵۹
		ضریب اهمیت	۱/۰۱	۱/۰۱	۱/۶۸	۱/۰۱	۰/۸۸

همانطور که جدول نشان می دهد در خصوص وضعیت خرده مولفه آموزش فناوری اطلاعات و ارتباطات در اسناد بالادستی، بیشترین ضریب اهمیت مربوط به سند چشم انداز و سند نقشه جامع

علمی کشور (۱۰۱) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۰۶۸) بوده است.

مؤلفه	خرده مؤلفه	شاخص	سند چشم انداز	سند چار علمی	سند تحول بنیادین	سند برنامه درسی ملی	مجموع	درصد
آموزش هنری و زیبانشناسی	رشد و توسعه هنری افراد	آشنایی با تاریخ هنر، توانمندسازی دانش آموزان برای قضاوت ارزشی آثار مختلف هنری، توجه به توانایی افراد از منظر رشد زیبایی شناختی، قومیت افراد با استفاده از ساخت های ادبی، توجه به علائق هنری افراد، آموزش اصول و فنون هنرهای نمایشی، توجه به همه سطوح و انواع مختلف زیبایی ها و شناساندن به فراگیران	۴	۷	۰	۵	۱۶	۲۲/۸
	پرورش حساس و قوای هنری افراد	پرورش خلاقیت، پرورش قوه شهود و استعلا، پرورش تخیل، پرورش حساس پنجگانه، انعطاف پذیری، توجه به تفاوت فردی افراد	۷	۸	۰	۱۵	۳۰	۴۲/۸
	مهارت های تربیتی هنر	ایجاد و پرورش سواد رسانه های مختلف، فراهم کردن موجدات عشق و علاقه افراد نسبت به هم در فرایند یادگیری، توجه به زیبایی و آراستگی ظاهری، توجه به آراستگی و زیبایی محیط، فراهم کردن موقعیت های مسئله مدار جهت شکست زدگی، تأمل هنری و زیبا شناسانه، فراهم سازی فرصت رویکرد های انتقادی، تلفیق موقعیت های یاددهی، یادگیری با هنر، توجه به راه حل های بدیل و آثرناتیو یک مسئله، تقویض اختیار به دانش آموزان در موقعیت های مناسب آموزشی تربیتی	۴	۴	۰	۳	۱۱	۱۵/۷

همانطور که جدول نشان می دهد در خصوص وضعیت خرده مؤلفه آموزش هنری و زیبانشناسی در اسناد بالادستی، بیشترین ضریب اهمیت مربوط به سند برنامه درسی ملی (۰۹۸) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به سند تحول بنیادین بوده است.

مؤلفه	خرده مؤلفه	شاخص	سند چشم انداز	سند جامع علمی	سند تحول بنیادین	سند برنامه درسی ملی	مجموع	درصد
تربیت جنسی	جنسیت و غریزه جنسی	آشنایی با جنسیت و انواع آن، هویت جنسی و نحوه شکل گیری آن، غریزه جنسی (چیستی و ماهیت آن، دیدگاه اسلام، سایر مکاتب، جایگاه و نقش آن)	۳	۱	۰	۰	۴	۱۱/۴
	ازدواج و تشکیل خانواده	تولید نسل، معاشرت با همسر، انس و الفت با همسر، ضرورت ها و پیش نیازهای ازدواج و تشکیل خانواده، زمان ازدواج، بلوغ فکری، اجتماعی، اقتصادی، ملاک های انتخاب همسر اخلاق و آیین همسرداری، نقش و عملکرد زوجین در خانواده، فیزیولوژی سیستم تولید مثل در انسان	۱	۷	۱	۳	۱۲	۳۴/۳
	سلامت و بهداشت جنسی	نظریات مرتبط با غریزه جنسی، کارکردهای اعضای جنسی، بهداشت جنسی، بیماری های جنسی و مقاربتی و راهکارهای پیشگیری از آن	۲	۰	۰	۵	۷	۲۰
	بلوغ و غریزه جنسی	غریزه جنسی، صفات و خصوصیات ثانویه جنسی، رفتارهای جنسی، احتلام، عادت ماهیانه و...	۳	۰	۰	۰	۳	۸/۶
مجموع	فراوانی		۱۴	۱۲	۱	۸	۳۵	
	درصد		۴۰	۳۴/۳	۲/۹	۲۲/۸		
	بار اطلاعاتی		۱۸۳۹	۱۶۴۰	۲۲۳	۳۴۷		
ضریب اهمیت			۰/۷۸	۰/۵۴	۰/۳۲	۰/۴۸		

مانطور که جدول نشان می‌دهد در خصوص وضعیت خرده مولفه تربیت جنسی در اسناد بالادستی، بیشترین ضریب اهمیت مربوط به سند چشم‌انداز بیست ساله (۰۷۸/۰) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به سند تحول بنیادین آموزش و پرورش کشور (۰۳۲/۰) بوده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پژوهش حاضر با هدف شناسایی مولفه‌ها و خرده مولفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه و تحلیل جایگاه آن در اسناد بالادستی آموزش و پرورش انجام شد. نتایج حاصله از این پژوهش را می‌توان در دو بخش بحث و نتیجه‌گیری نمود.

بخش اول یافته‌های این پژوهش مربوط به شناسایی مولفه و خرده مولفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه است. نتایج پژوهش در این خصوص نشان داد مولفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه را می‌توان در پنج مؤلفه آموزش چند فرهنگی، آموزش هنر و زیبایی‌شناسی، فناوری اطلاعات و ارتباطات، تربیت شهروندی و تربیت جنسی تدوین نمود. هر کدام از این مولفه‌ها از خرده مولفه‌های مختلفی تشکیل شده است که در ذیل به معرفی و تبیین هر یک از این مولفه‌ها و خرده مولفه‌ها پرداخته می‌شود.

اولین مولفه شناسایی شده مولفه آموزش چند فرهنگی است. این مولفه از شش خرده مولفه، رشد و توسعه فردی، مهارت‌های اجتماعی چند فرهنگی، توسعه سواد فرهنگی و قومی، تبیین نگرش و ارزش‌ها، توانمندی در مهارت‌های اصلی، بهبود فردی برای اصلاح اجتماعی، تشکیل شده است. در خصوص لزوم پرداختن به چند فرهنگی گرایي در برنامه‌های درسی آینده ایران می‌توان گفت تغییر و پیشرفت در جهان امروز به اندازه‌ای سریع و بدون وقفه انجام می‌پذیرد که شاید در فرآیند این تغییرات، بسیار مواردی، توسعه یافته و موارد بسیار دیگری تضعیف و باقی حذف شوند و این امر لزوماً و همیشه یک رخداد مثبت، مورد علاقه و مطلوب نیست. یکی از این مفاهیم، فرهنگ‌ها و مسائل گوناگون و البته ارزشمند مربوط به آنهاست. عدم پرداختن به فرهنگ‌ها و ساحت‌های مختلف آن‌ها در برنامه‌های درسی به‌عنوان اثرگذارترین ابزار، جامعه را در مسیری قرار می‌دهد که فرهنگ‌ها و اقوام و آداب و رسوم کهن آن‌ها بدست فراموشی سپرده و آنگاه جهان با فقدان مفاهیم ارزشمندی که طی سال‌ها و قرن‌ها شکل گرفته بودند، روبرو خواهد شد. این یکی از

ضرورت‌هایی است که تاکید می‌کند چندفرهنگی‌گرایی باید در برنامه‌های درسی و آینده مورد توجه قرار گرفته و تقویت شود. از دیگر سو عدم شناخت و معرفت کافی افراد بشر از اقوام و فرهنگ‌های گوناگون مسبب مشکلات متعددی نظیر اختلافات و نزاع و عدم هماهنگی می‌شود. از آنجا که برنامه‌های درسی به‌عنوان محوری‌ترین عامل در تعیین سرنوشت نسل آینده از اهمیتی دوچندان برخوردار است، فرهنگ‌سازی از این طریق مهم‌ترین و اثربخش‌ترین ابزار موجود است. بر این اساس در سراسر جهان کشورهای توسعه یافته به منظور تلفیق سیاست‌های آموزشی چندفرهنگی در نظام آموزشی خود در حال اصلاح برنامه درسی خود هستند و نظام آموزشی ایران نیز نباید از این مسئله غفلت نماید.

دومین مولفه شناسایی شده مولفه آموزش شهروندی است. این مولفه از شش خرده مولفه، مشارکت فعال اجتماعی، دانش شهروندی، متعهد بودن و مسئولیت‌پذیری، قانون‌پذیری و قانون‌مداری، انتقادگری و انتقادپذیری و وطن‌دوستی تشکیل شده است. در خصوص لزوم توجه به آموزش شهروندی در برنامه‌های درسی آینده می‌توانیم بگوییم گزاره نیست اگر ادعا کنیم تربیت شهروندی از مهم‌ترین مؤلفه برنامه‌های درسی آینده است؛ چراکه در سایه وجود جامعه‌ای با مهارت‌های صحیح شهروندی است که می‌توان علوم را گسترش داد، به فرهنگ‌ها توجه کرد، هنر و زیبایی‌شناسی را در جامعه ترویج داد. آموزش و پرورش دقیقاً در دورانی از عمر افراد که خاصه آموختن و پرورش می‌باشد اثرگذاری عمیقی به آن‌ها دارد و تردیدی نیست که این افراد باید برای زندگی آینده تربیت شوند؛ مشکلات، محدودیت‌ها و مقدرات نیازها و مسائل را بشناسند و بر اساس آن کنش‌های معقولانه جهت مواجهه با این مسائل از خود بروز دهند. توسعه حس مسئولیت‌پذیری و کمک به یادگیرندگان برای دیدن چشم‌اندازهای حل مسئله و تصمیم‌سازی، ایجاد یک هنجار اخلاقی، ایجاد روحیه درک برابر برای همه موجودات بشری از جمله رسالت‌هایی است که آموزش و پرورش جهت امر آموزش شهروندی می‌تواند آن را مد نظر قرار دهد.

سومین مولفه شناسایی شده مولفه آموزش فناوری اطلاعات و ارتباطات است. این مولفه از پنج خرده مولفه، توسعه دانشی فاوا، توسعه مهارتی فاوا، توسعه دانشی و مهارتی کار با اطلاعات، تولید محتوای فاوا و رشد دانشی و مهارتی فاوا در فرایند یاددهی یادگیری تشکیل شده است. در

خصوصاً لزوم پرداختن به آموزش فاوا در برنامه‌های درسی آینده می‌توان گفت یکی از وظیفه مهم نظام‌های آموزشی، پرورش علمی نسل فردا برای تصدی بخش‌های مختلف جامعه است. یکی از راهکارهای دستیابی به این مهم آشنا ساختن فراگیران با وجوه مختلف دانش و فناوری در زندگی اجتماعی است. با توجه به اینکه فناوری اطلاعات و ارتباطات آموزش و پرورش را دچار دگرگونی کرده است، آموزش ابزارهای فناوری اطلاعات در برنامه آموزش عمومی از دو جهت حائز اهمیت است نخست آنکه این مقوله خود به تنهایی یکی از مهارت‌های مهمی است که برای ورود به جامعه اطلاعاتی مورد نیاز است و جامعه آینده و متخصصانی در همه سطوح کارگر حرفه‌ای، تکنسین، کارشناس و متخصص عالی در این زمینه نیاز دارد و لذا لازم است دانش‌آموزان و فراگیران به تدریج با شاخص‌های مختلف و حیطه کاربرد این فناوری آشنا شوند از سوی دیگر ارزش این مقوله نه فقط ناشی از ارزش به ذات آن بلکه ناشی از ارزش ابزاری آن در سایر شاخه‌های علوم است. از این رویکرد نیز آموزش فناوری اطلاعات موضوع بسیار مهمی است که در طی آن فراگیر چگونگی بهره‌برداری و استفاده از این ابزارها را در سایر رشته‌ها درمی‌یابد.

چهارمین مولفه شناسایی شده مولفه تربیت هنری و زیبانشناسانه است. این مولفه از چهار خرده مولفه، رشد و توسعه هنری افراد، پرورش حواس و قوای هنری افراد، مهارت‌های تربیتی هنر و هنر به مثابه ابزارتشکیل شده است. در خصوص لزوم پرداختن به هنر و زیبایی‌شناسی در برنامه‌های درسی آینده می‌توان گفت حیات جامعه بشری در آینده به سمت وسوی رفاه و آسایش حرکت می‌کند و بالطبع نظام‌های آموزشی و سبک‌های آموزش و یادگیری نیز از این قاعده مستثنی نیستند. یکی از مواردی که می‌تواند جهت تلطیف فضای آموزشی در عین هماهنگی با رفاه و آسایش به‌عنوان ابزاری کارآمد برای آموزش در اختیار نظام‌های آموزشی و برنامه‌های درسی قرار گیرد آموزش از راه هنر و زیبانشناسی است که دارای ساحت‌های متعدد و البته کاربردی است نظیر آموزش از طریق سینما، تئاتر، موسیقی و بهره‌مندی از موارد دیگر هنر و زیبایی‌شناسی. این امر مورد تأکید بسیاری از صاحب نظران نیز قرار گرفته است به‌عنوان مثال مهرمحمدی (۱۳۹۰) می‌نویسد «بهره‌گیری از هنر در ظرفیت تعدیل یا تصحیح نگاه به کل جریان تعلیم و تربیت و دستیابی به چشم‌انداز فلسفه و پارادایم جدیدی است که کاملاً در حاشیه نگه داشته شده لذا توجه به آن از اولویت برخوردار است. فرآیند اصلاح و بهبود بخشیدن به کیفیت تعلیم و تربیت در ابعاد

گونگون می‌تواند در همان مسیری طی طریق بکند که تاکنون پیموده و انگاره‌های علمی صنعتی و مدیریتی را به منزله منبع الهام‌بخش اختیار کرده است یا این که متولیان نظام‌های تعلیم و تربیت به اقدامی متهورانه دست بزنند و با سنت شکنی انگاره و چشم‌انداز دیگری را برای دستیابی به کیفیت در دستور کار خود قرار دهند. و پیشنهاد می‌کند که در تعلیم و تربیت از منبع بکر و مستعد هنر و زیبایی شناسی الگو برداری شود».

پنجمین مولفه شناسایی شده مولفه تربیت جنسی است. این مولفه از چهار خرده مولفه، جنسیت و غریزه جنسی، ازدواج و تشکیل خانواده، سلامت و بهداشت جنسی و بلوغ و غریزه جنسیتشکیل شده است. در خصوص لزوم پرداختن به تربیت جنسی در برنامه‌های درسی آینده می‌توان گفت بدیهی است پرداختن به تربیت جنسی در عصر حاضر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است زیرا با پیشرفت تمدن و فناوری و گسترش شبکه‌های اطلاع‌رسانی و وسایل ارتباط جمعی جهانی و گسترش و رواج عوامل برانگیزاننده جنسی وضعیت اسف‌بار جنسی به وجود آمده و حیات جامعه بشری با مخاطره جدی مواجه شده است (بهشتی ۱۳۸۵).

بخش دوم یافته‌های این پژوهش مربوط به بررسی جایگاه و میزان پرداختن به مولفه‌ها و خرده مولفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه در بین اسناد بالادستی آموزش و پرورش است. در بخش دوم نتایج پژوهش نشان داد میزان توجه به مؤلفه‌های برنامه درسی آینده پژوهانه در اسناد بالادستی آموزش و پرورش متفاوت است به طوری که مشخص شد که در مجموع ۲۴۴ مرتبه به مؤلفه‌های مرتبط به برنامه درسی آینده پژوهانه توجه شده است که از این میان بیشترین تأکید بر مؤلفه «هنر و زیبایی شناسی» (با ۷۰ فراوانی و ۲۸٫۶۹ درصد) و کمترین تأکید بر مؤلفه «فناوری اطلاعات و ارتباطات» و «آموزش جنسی» هر کدام (با ۳۵ فراوانی و ۱۴٫۲۳ درصد)، است. همچنین مشخص شد در بین اسناد مورد بررسی بیشترین ضریب اهمیت مربوط به سند چشم‌انداز بیست ساله (۴۳۹ /) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به سند نقشه جامع علمی کشور (۲۳۲ /) بوده است. چنین توجهی می‌تواند به دلایلی همچون؛ نگرش برنامه‌ریزان درسی، ترجیحات مولفان اسناد بالادستی، محدودیت در حجم اسناد و تلقی کافی نمودن فراوانی‌های بیان شده باشد. با بررسی ابعاد نظری و عملی این مسأله می‌توان گفت که توجه بیشتری به برخی مؤلفه‌ها می‌تواند متوجه ماهیت و چگونگی اثربخشی اجتماعی آن باشد. توضیح بیشتر این‌که؛ بطور مثال مؤلفه هنر و

زیبایی‌شناسی دارای بیشترین میزان توجه با ۷۰ فراوانی در اسناد بالادستی می‌باشد که طبیعتاً حساسیت آن‌چنانی در جامعه نسبت به ماهیت و مأموریت آن وجود ندارد هنر و زیبایی‌شناسی غالباً امری مطلوب بوده و کمتر دست‌خوش حساسیت‌های مذهبی، سیاسی، اجتماعی و غیره شده است لذا دست‌اندرکاران و سیاست‌گذاران با خاطری آسوده‌تر به آن پرداخته و البته پس از پردازش نیز با مقاومت و مخالفت کمتری از جوانب مختلف روبرو شدند اما در مقابل مؤلفه آموزش جنسی با توجه به ماهیت آن و حواشی که معمولاً در جهات مختلف با آن مواجه بوده است سبب شده است که چه در نظریه‌پردازی و چه در سیاست‌گذاری و اجرا به انحاء مختلف محدودیت‌هایی را تجربه نماید.

مخالفت و مقاومت‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و غیره همواره به‌عنوان سدی در مقابل طرح مطالبی از این دست قرار گرفته است. از دیگر سو نظریات نادرست، ناصحیح و البته گمراه‌کننده مختلفی که به‌عنوان مثال در مسئله تربیت و آموزش جنسی در مجامع علمی و غیره مطرح گردیده نیز از عوامل محدودیت‌زا برای این مؤلفه بوده است.

در رابطه با مسئله آموزش چندفرهنگی نیز نگاه‌های ناصواب به این مسئله همواره محدودیت‌های بسیاری را برای طرح و سیاست‌گذاری و اجرا روبروی این مساله قرار داده است. برداشت‌های نامناسب و ناصحیح از مسئله فرهنگ‌ها و اقوام در طول تاریخ جامعه بشری این مسئله را نه به‌عنوان یک فرصت، که تهدیدی همیشگی و خطرآفرین معرفی نموده است که طرح موضوع سیاست‌گذاری و پرداخت به آن در جامعه و برنامه‌های درسی را با محدودیت‌ها و مخالفت‌هایی روبه‌رو ساخته است. در مورد مسئله فناوری اطلاعات و ارتباطات عدم وجود صاحب‌نظران و عدم اشاعه صحیح و البته کافی آن در بین افراد جامعه و شدت بالای تغییرات و تحولات از عواملی است که پرداختن به آن را کمی مورد غفلت قرار داده است. در نگاهی متفاوت باید نسبت به این مسئله نیز توجه گردد که اگر این میزان توجه چه کم و چه زیاد در اسناد بالادستی به‌صورت جزئی و دقیق بررسی گردد این نکته خود را بیشتر در معرض توجه قرار می‌دهد که درصد بالایی از عبارات استفاده شده در اسناد بالادستی در رابطه با مؤلفه‌ها و خرده‌مؤلفه‌هایی است که کمترین محدودیت را در جامعه داشتند به‌عنوان مثال در مؤلفه «آموزش جنسی» که البته کمترین میزان توجه را در بین سایر مؤلفه‌ها به خود اختصاص داده است بیشترین

توجه به خرده مؤلفه «ازدواج و تشکیل خانواده» (با فراوانی و ۳۴٫۳ درصد) و کمترین توجه به خرده مؤلفه «بلوغ و غریزه جنسی» (با ۳ فراوانی و ۸٫۴ درصد) می باشد. توضیح بیشتر اینکه مسئله ازدواج و تشکیل خانواده همواره در جامعه و نگاه کلی حاکم بر آن بعنوان امری مطلوب و بدون مخالفت خاصی مطرح بوده است اما درباره خرده مؤلفه «بلوغ و غریزه جنسی» که همواره مسائل مربوط به آن بعنوان یک تابو در جامعه وجود داشته، توجه کمتری صورت پذیرفته است. این نکته در مولفه ی «آموزش چند فرهنگی» نیز به این صورت تکرار شده است که خرده مؤلفه ی «توانمندی در مهارت های اصلی» که شامل توانمندی خود افراد اقوام و فرهنگ ها می باشد بیشترین توجه و مولفه «بهبود فردی برای اصلاح اجتماعی» که بنا دارد با توانمندسازی افراد در حوزه های علمی و.. به اشاعه و تقویت آیین و فرهنگ خود در جامعه و تغییر قوانین و هنجارها بپردازند کمترین میزان توجه را دارا است. تکرار این نکته در مولفه شهروندی نیز میتواند جالب توجه باشد. در این مولفه که بیشترین نقش را می تواند در شکل دهی به نوع و نحوه رفتار شهروندان در جامعه ایفا نماید؛ بیشترین توجه به خرده مؤلفه های «تعهد و مسئولیت پذیری» و «مشارکت فعال اجتماعی» شده است. تحقق هر دوی این خرده مؤلفه ها می تواند در تقویت و اشاعه کنش های مطلوب به دولت ها و حاکمیت ها کمک شایانی نماید. در مقابل کمترین میزان توجه به دو خرده مؤلفه «دانش شهروندی» و «انتقادگری و انتقاد پذیری» صورت پذیرفته است. تحقق هر کدام از این مولفه ها که سعی در تقویت دانش شهروندی (اطلاع از حقوق و وظایف) و انتقادگری (در اغلب موارد از دستگاه های دولتی و..) امری نامطلوب برای دولت ها باشد. لذا این شکل از توجه به خرده مؤلفه ها و نوع پراکندگی آنها با توجه به اثرگذاری اجتماعی آنها می تواند معنادار باشد.

این مسئله حکایت از این نکته دارد که در اسناد بالادستی به مؤلفه ها و خرده مؤلفه هایی بیشترین توجه صورت گرفته است که محدودیتی برای ایجاد گفتمان آنها در جامعه، حاکمیت و دولت ها وجود نداشته است. این محدودیت ها می تواند به دلایل اجتماعی، سیاسی، مذهبی و.. باشد.

از سوی دیگر این نکته وجود دارد که عدم توجه لازم به برخی خرده مؤلفه ها در اسناد بالا دستی نظیر «وطن پرستی در مولفه شهروندی» (با ۳ فراوانی و ۵ درصد)، «رشد دانشی و مهارتی فاوا در فرایند یاددهی یادگیری در مولفه آموزش فناوری اطلاعات و ارتباطات» (با ۸ فراوانی و ۲۳

درصد) و «مهارت‌های تربیتی هنر در مولفه آموزش هنر و زیبایی‌شناسی» (با ۳ فراوانی و ۱۱ درصد) بعلت غفلت و عدم احساس ضرورت در جوامع تخصصی و نخبگان بوده است. غفلت از مواردی از این دست برنامه‌های درسی را خصوصاً در مسیر بهره‌مندی از این ابزار در راستای بهبود، تقویت و حرکت در مسیر تغییرات پرشتاب جهانی در رده نظام‌های آموزشی و برنامه‌های درسی نامطلوب و با کیفیت پایین قرار می‌دهد.

این نارسایی‌های موجود می‌تواند بخش‌های مختلف آموزش و پرورش و خصوصاً دستیابی به حیات طیبه که مورد تاکید سند تحول بنیادین می‌باشد و همچنین دستیابی به جامعه‌ای سالم را تحت تاثیر قرار دهد و آثار و پیامدهای نامطلوبی را در سیاست‌های کلان نظام آینده جامعه خانواده و نگاه فراگیران نسبت به نظام‌های آموزشی ایجاد کند. چراکه در جهان به سرعت به تحقق کامل دهکده جهانی حرکت می‌کند و تمامی افعال و اقدامات رصد شده و در صورت وجود نظام آموزشی مطلوب‌تر و کارآمدتر تصمیم خانواده‌ها فاصله‌گیری از نظام آموزشی ایران و تمایل به سایر نظام‌های آموزشی مطلوب‌تر به زعم خود می‌باشد.

فهرست منابع

- خلیفه رضا، خلیفه مصطفی (۱۳۹۷). رویکرد آینده پژوهی و نقش و اهداف آن در برنامه درسی تعلیم و تربیت نوین. آموزش پژوهی. شماره پانزدهم
- زاهدیان، عباس، علی‌جان نوده پشنگ، مجید؛ (۱۳۹۲)، نهادینه کردن آینده‌نگری در برنامه درسی آموزش و پرورش، همایش ملی تغییر در برنامه درسی دوره‌های آموزش و پرورش، بیرجند ۱۳۹۲.
- سلطانی، فاطمه (۱۳۹۲) جهت‌گیری‌های دورنگر در برنامه درسی، مجله رشد تکنولوژی آموزشی، دوره ۲۱، شماره ۹، صص ۲۹-۲۶
- صادق، رسول، امرایی یوسف، چاه ستاره مجتبی، عباسی عفت (۱۳۹۲). تغییر در برنامه‌های درسی بر مبنای آینده پژوهی". همایش ملی تغییر برنامه درسی دوره‌های تحصیلی آموزش و پرورش.
- صادق، رسول و همکاران (۱۳۹۲). تغییر در برنامه‌های درسی بر مبنای آینده پژوهی". همایش ملی تغییر برنامه درسی دوره‌های تحصیلی آموزش و پرورش.
- عراقیه، علیرضا و رقیه باقرنژاد (۱۳۹۷). تبیین آینده پژوهی در ارتقاء برنامه درسی. دومین کنفرانس بین‌المللی تحولات نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری، تهران، شرکت بین‌المللی کوش

قره خانی، احمد و معصومه معصومیان (۱۳۹۲) آینده پژوهی دوره ابتدایی برنامه درسی "همایش ملی تغییر برنامه درسی دوره های تحصیلی آموزش و پرورش
 کاظمی نجف آبادی، عفت (۱۳۹۲) آینده پژوهی و تغییر در برنامه درسی "همایش انجمن مطالعات برنامه درسی ایران و انجمن برنامه درسی ایران. دانشگاه بیرجند.
 کشاورزی، مهدی؛ یارمحمدیان، حسین و محمدعلی نادری (۱۳۹۶). محتوای برنامه درسی مبتنی بر توسعه آینده پژوهی در آموزش عالی ایران". *دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی*، سال ۳، شماره ۹۱، صص ۱۱۹-۱۳۸

- Akbulut, Yavuz (2010). A Structural Model Proposal for Turkish Faculties of Education Regarding ICT Integration Indicators. Online Submission, *Contemporary Educational Technologies* v1 n4 p322-334.
- Aslan, Serkan (2019). How is Multicultural Education Perceived in Elementary Schools in Turkey? A Case Study. *European Journal of Educational Research*, v8 n1 p233-247
- Banks, J. A. (2010). Multicultural education: Characteristics and goals. In J. A. Banks & C. A. M. Banks (Ed.), *Multicultural education: Issues and perspectives* (pp. 3-30). United States of America: Wiley
- Beck, Paula D. (2017). Using Works of Art to Give a Voice to Culturally Diverse Students: Q-Methodology Study. *Journal for Leadership and Instruction*, v16 n2 p18-25
- Carmo, Mafalda, Ed (2017). *Education and New Developments 2017*. Online Submission,
- Cooper, JH. (2112). A training program based on the principles of social constructivism and focused on developing people for the future world. degree mastered in the faculty of economic and business sciences at the university of preloria.
- Delgado-Algarra, Emilio José; Bernal-Bravo, César; López-Meneses, Eloy (2019). Multicultural Competence and Cosmopolitan Citizenship in the Hispanic-Japanese Context of Higher Education. *Journal of New Approaches in Educational Research*, v8 n2 p166-183
- Eutsler, Mark L. (2017). *Developing Critical Thinking through the Arts*. Online Submission, Ed.D. Dissertation, Newburgh Theological Seminar.
- Gay, G. (2012). Multicultural education, purposes, and goals. In J. A. Banks (Ed.), *Encyclopedia of diversity in education* (pp. 1548-1553). Thousand Oaks, CA: Sage
- Glenn, J.C. (2000) Strategic Directions for Science and Technology in the 21st Century. The Power Point presentation for Keynote Speech at IECON-2000, Nagoya, Japan, 1-23. [Online] Available at: <http://www.geocities.com/~acunu/millennium/resume/jglenn.htm>
- Gripaldo Rolando M (2010). Educational Futurism and Southeast Asia. *International Journal of Philosophy* 39 (2).
- Heymans, Pieter Jan; Godaert, Eline; Elen, Jan; van Braak, Johan; Goeman, Katie (2018). Monitor for ICT Integration in Flemish Education (MICTIVO): The Theoretical and Methodological Framework. International Association for Development of the Information Society, Paper presented at the International Association for Development of the Information Society (IADIS) International Conference on e-Learning (Madrid, Spain.
- Hollar, James L(2019). Science Fiction Literature in the Classroom: A Final Frontier for Multicultural Education? *Multicultural Education*, v26 n2 p2-6
- Horimoto, Mayuko; Ninomiya-Lim, Sachi (2020). Nurturing Citizenship in Higher Education: Public Achievement-Style Education at Tokai University. *Educational Studies in Japan: International Yearbook*, n14 p29-38.

- Karacabey, Mehmet Fatih; Ozdere, Mustafa; Bozkus, Kivanc (2019). The Attitudes of Teachers towards Multicultural Education. *European Journal of Educational Research*, v8 n1 p383-393
- Kösker, Nilifer; Erdogan, Erdi (2020). Trends in Multicultural Education Research: A Five-Year Content Analysis of Turkish and ERIC Databases. *International Journal of Education and Literacy Studies*, v8 n1 p48-60
- Lawyer, Gloschanda (2018). The Dangers of Separating Social Justice from Multicultural Education: Applications in Higher Education. *International Journal of Multicultural Education*, v20 n1 p86-101
- Masini EB. (2011). How to Teach Futures Studies: Some Experiences? *J Futures Stud*, 15(4): 111 –20.
- Mei, Chiew Wye; Siraj, Saedah (2013). Designing a Futuristic Business Studies Curriculum. *Malaysian Online Journal of Educational Sciences*, v1 n2 p1-7
- Sánchez-Agustí, María; Miguel-Revilla, Diego (2020). Citizenship Education or Civic Education? A Controversial Issue in Spain. *Journal of Social Science Education*, v19 n1 p154-171.
- Sarah A & Keri F. (2017). Introduction to 'Learning the Future Otherwise: Emerging Approaches to Critical Anticipation in Education, Futures, Available online 4 October 2017, In Press.
- Shih, Yi-Huang (2020). Investigating the Aesthetic Domain of the "Early Childhood Education and Care Curriculum Framework" for Young Students in Taiwan. *International Journal of Education and Practice*, v8 n1 p37-44.
- Shuttleworth, Jay M (2020). Framing the Pandemic within Global Citizenship Education. *Journal of International Social Studies*, v10 n2 p67-75.
- Siraj Saedah (2017). Measuring the Future for Better Possibilities in Education: A Theoretical Literature Review. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR)*, volume 66 1st Yogyakarta International Conference on Educational Management/Administration and Pedagogy.
- Slaughter, R. A. (2011). The Integral futures controversy. *Journal of Integral Theory and Practice*, 6(2), 105-111.
- Sushma Rani (2016). A CONCEPTUAL FRAMEWORK ON FUTURISTIC STUDIES. *Machine Learning and Applications: An International Journal (MLAIJ) Vol.3, No.1*
- Syahid, Aah Ahmad; Isrok'atun; Nugraha, Dadan (2019). Development of a Training Curriculum Structure to Improve ICT Competencies of Teachers in Primary Schools. *Elementary School Forum (Mimbar Sekolah Dasar)*, v6 n1 p21-31
- Ukpokodu, O. N. (2010). Pedagogies that foster transformative learning in a multicultural education course: A reflection. *Journal of Praxis in Multicultural Education*, 4(1). doi: 10.9741/2161-2978.1003
- Ünlüer, Esra; Zembat, Rengin (2019). Examining the Effects of Aesthetic Education Program on Aesthetic Judgment Development of Five-Year-Old Children. *Asian Journal of Education and Training*, v5 n1 p44-49
- Urhiewhu, Lucky Oghenetega; Emojorho, Daniel (2015). Conceptual and Adoption of Technology Acceptance Model in Digital Information Resources Usage by Undergraduates: Implication to Higher Institutions Education in Delta and Edo of Nigeria. *Journal of Education and Practice*, v6 n21 p82-92
- Zholdasbekova, Saule; Nurzhanbayeva, Zhanat; Karatayev, Galymzhan; Akhmet, Laura Smatullaevna; Anarmetov, Bahitzhan (2016). The Conceptual Model of Future Teachers Training to Dual Education in VET (Vocational Education & Training). *International Journal of Environmental and Science Education*, v11 n7 p1527-1538.

